

БҰЙРАТАУ

және оның маңайы

Жергілікті гидке арналған
өлкетану жолкөрсеткіші

AVALON
travel guides

"Авалон" қоғамдық қоры
2020

БҰЙРАТАУ

және оның маңайы

Жергілікті гидке арналған
өлкетану жолкөрсеткіші

"Авалон" қоғамдық қоры
2020

Бұл жолкөрсеткіш Қазақстандағы БҰҰ-ның Даму Бағдарламасы арқылы Ғаламдық экологиялық қордың Шағын гранттар бағдарламаларының қаржылай қолдауымен "Бұйратау" МҰТП мысалында экотүризмді дамыту арқылы биоалуантүрлілікті сақтаудың тұрақты әдістерін және жергілікті тұрғындардың қызметтерінің баламалы түрлерін енгізу" жобасы аясында жасалған.

МАЗМҰНЫ

ӘЗІРЛЕУШІЛЕРДЕН.....	5
1-ТАРАУ. "БҰЙРАТАУ" ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ ПАРКІ.....	6
2-ТАРАУ. МОЛОДЁЖНЫЙ ЖӘНЕ МАҢАЙЫ.....	10
Молодёжный кенті	10
Жансары Би бұлағы мен кесенесі.....	11
Қандыадыр таулары.....	13
Ертіс-Қарағанды каналы	13
3-ТАРАУ. ЕРЕЙМЕНТАУ ЖӘНЕ МАҢАЙЫ.....	14
Ерейментау қаласы.....	14
Қоржынкөл.....	18
Саққұлақ Би кесенесі.....	18
4-ТАРАУ. СҰҢҚАРТАУ	19
Сұңқартаудағы туризм	19
Балықты ауылы	21
Қарағайлы ауылы.....	24
Жаушоқы	24
Тоғызшошақ	25
Құмай археологиялық кешені.....	28
5-ТАРАУ. ЕРЕЙМЕНТАУ ТАУЛАРЫНЫҢ СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫСЫ	34
Ерейментау тауларының солтүстік-шығысындағы туризм.....	34
Алғабас ауылы	34
Еркетау шоқысы	35

Әулие-бұлақ	38
Баймен су қоймасы	38
 6-ТАРАУ. БЕЛОДЫМОВКА	42
Белодымовкадағы туризм	42
Белодымовская дача және "Белодымовский" вольері.....	42
Ақдым тауы.....	46
Селфи-аймақ (арқар мүсіні).....	47
Қараағаш шатқалы.....	47
Әжібай және Бозайғыр көлдері.....	50
 7-ТАРАУ. БАСҚА ДА КӨРНЕКІ ЖЕРЛЕР.....	51
Олжабай батырдың зираты мен ескерткіші.....	51
Ақжар бор жартастары ("Белый яр").....	54
Новогеоргиевка шіркеуі	54

ӘЗІРЛЕУШІЛЕРДЕН

Осы басылымда біз "Бұйратау" ұлттық паркінің аумағында және оның маңында экологиялық туризмді дамыту бойынша екі жылдық жұмысты қорытындылауға тырыстық (айтпақшы, бұл ұлттық парктің өзінен кем емес қызығушылықты тудырады). Мұнда бәріне – табиғи әсемдікке, тарихи әртүрлілікке және ауыл өміріне ену мүмкіндігіне орын табылды. Осының бәрімен біз сіздермен бөлісуге тырысамыз, осылайша өз кезеңіңізде сіз де бұл ақпаратты оның соңғы пайдаланушысы – туристке жеткізе аласыз.

Біздің кітабымыздың негізгі мақсатты тобы ретінде біз жергілікті гидтерді – яғни, Бұйратаудың сұлулығын көрсеткісі келетін барлық басқа гидтер мен экскурсоводтар сияқты жұмыс істейтін және әлеуетті деп санаймыз. Жолкөрсеткіштің шығуы осы бағытта жұмыс істегісі келетін туристік компаниялардың өмірін де жеңілдетеді деп ойлаймыз. Дегенмен, бұл Бұйратауға баратын немесе ұлттық саябақтың айналасын зерттеуге ниет білдірген қарапайым туристер үшін де қызықты болатынына сенімдіміз.

Сондай-ақ, осы жолкөрсеткішті әзірлеумен бірге, біз "Avalon Travel Guides" сериясында Бұйратаудың туристік карта-схемасын шығардық және осы жолкөрсеткішті онымен қоса қолдана отырып, сіз өзіңіздің саяхатыңызды немесе қонақтарыңыздың туристік сапарын ұйымдастырудың тамаша құралдарын аласыз.

"Авалон" қоғамдық қоры

1-ТАРАУ. "БҰЙРАТАУ" ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ ПАРКІ

"Бұйратау" мемлекеттік ұлттық табиғи паркі Қазақстан астанасынан солтүстік-шығысқа қарай жүз километр жерде, Ақмола облысы Ерейментау ауданының және Қарағанды облысы Осакаров ауданының аумағында орналасқан. Ұлттық парктің өзегі оның айналасында оның аумағы қалыптасатын Ерейментау таулары болып табылады, оның құрамына әртүрлі жіктеулер бойынша Қоржынкөл мен Қарасор көлдерінен оңтүстік-батысқа қарай Өлеңті өзенінің жоғарғы жағына дейін созылып жатқан тау сілемдері ғана емес, сонымен қатар солтүстік-батысқа қарай бірнеше ондаған километр жерде орналасқан Сұңқар таулары да кіреді.

Бұйратау өзінің табиғи байлығымен – бай жануарлар әлемімен және көркем ландшафттарымен (реликті ормандарды қоса алғанда), сондай-ақ оның буферлік аймағында орналасқан бірқатар тарихи-мәдени нысандарымен (бірінші кезекте, Құмай археологиялық кешенімен) қызықты. Парктің ауданы 88968 гектарды, ал оның қорғау аймағының ауданы 88064 гектарды құрайды.

"Бұйратау" аты айтып тұрғандай – таулары бұйра сияқты болып

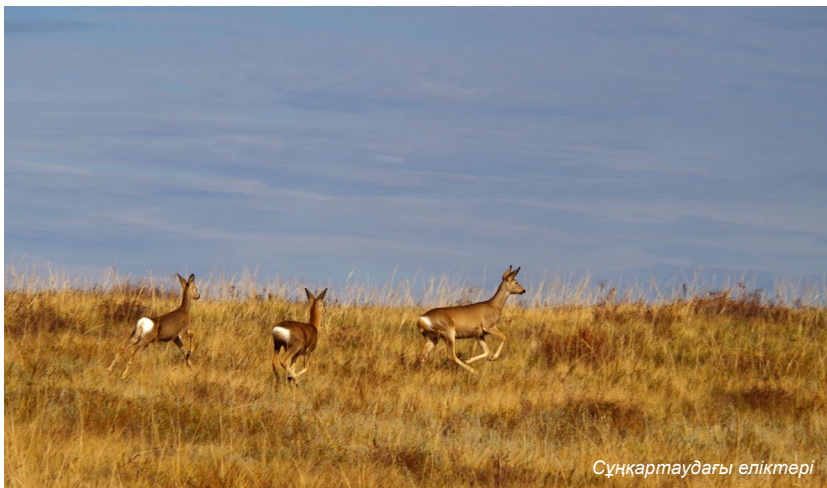
келеді. Ұлттық парк бұл атауды "бұйралар" – таңертең және кешке таулардың баурайында пайда болатын көлеңкелер пайда болатындықтан, күн таулар мен жоталарда өсетін орман аймақтарын көлеңкелеген кезде алған деп саналады.

"Бұйратау" 2011 жылы бір аттас жергілікті маңызы бар өңірлік табиғи парк (2001 жылы ұйымдастырылған) базасында, сондай-ақ 1970 және 1967 жылдардан бастап өз тарихын жүргізіп келе жатқан республикалық маңызы бар "Белодымовка" және "Ерейментау" мемлекеттік табиғи зоологиялық қорықтарының негізінде құрылды.

Бұйратауда дала экожүйелері қайың шоқыларымен және жайылма көктерек және қара топырақты ормандарымен үйлеседі.

Ұлттық парктің аумағы Қызыл кітапқа енгізілген жануарлар мен өсімдіктердің мекендейтін және өсетін орны болып табылады: солтүстік қазақстандық тау қошқары – арқар (*Ovis ammon*), бұйра бірқазан (*Pelecanus crispus*), қызылжемсаулы қарашақаз (*Rufibrenta ruficollis*), шиқылдақ қаз (*Anser erythropus*), сұңқылдақ аққу (*Cygnus cygnus*), кішкентай аққу (*Cygnus bewickii*), ергежейлі бүркіт (*Hieraaetus pennatus*), дала бүркіті (*Hieraaetus pennatus*) (*Aguila Rapax*), бүркіт (*Aguila chrysaetos*), қарақұс (*Aguila*

Ерейментау таулары атауының пайда болуына байланысты бірнеше нұсқалар бар: 1) Ерейментау – Ерейменнің таулары, бір кездері осында тұрған адамның есімімен аталған; 2) "Ер" – ер-тоқым, "емен" – емен. Екі сөздің тіркесі "ер-тоқым емен сияқты күшті" дегенді береді. Шын мәнінде, ақсақалдардың әңгімелеріне сәйкес, Ерейментау қайыңы ерекше бекінісімен ерекшеленеді және ежелгі заманнан бері қолөнершілер оның тамырларын ертоқым қапталының ағаш бөлігін жасау үшін қолданған; 3) Ерейментау тауларымен жоңғар басқыншыларына қарсы күреске қатысты аңыз да байланысты. Бірде Бөгенбай батыр жауды осы тауларға айдап әкетеді, ал шатқалдардың бірінде Бөгенбай батырдың жоңғар көсемімен жекпе-жегі өтеді. Бөтен елдің адамы жеңілді және Бөгенбайдың жауынгерлері жаудың атын ұстауға жабылды. Көп ұзамай тауларда: "Ермен, ермен!" ("Ертоқымымен, ертоқымымен ұстандар!" деген қиқулаған айқайлар естілді). Содан бері халық бұл тауларды Ерейментау деп атай бастады.

Сұңқартаудағы еліктері

heliacal), ақиық субұркіт (*Haliaeetus leucoryphus*), ақ құйрық субұркіт (*Haliaeetus albicilla*), ителгі (*Falco cherrug*), лашын (*Falco peregrinoides*), сұр тырна (*Grus grus*), ақбас тырна (*Antropoides Virgo*), безгелдек (*Otis Tetrax*), қарабас өгізшағала (*Larus ichthyaetus*), үкі (*Bubo Bubo*), жәндіктердің 17 түрі, жабысқақ қандыағаш (*Alnus glutinosa*), қырғыз қайыңы (*Betula kirghisorum*), сұр жусан (*Artemisia glauca*), жалпақ жапырақты жусан (*Artemisia latifolia*) және басқалары.

Ұлттық парк аумағында және онымен шекаралас аудандарда құстардың 160 түрі бар, олардың 20 түрі Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген.

Сонымен қатар, мұнда әдеттегі дала мен орманды дала түрлері мекендейді: түлкі, дала суыры, азиялық борсық, сілеусін, қабан, елік және бұлан.

Ұлттық парктің аумағында маралдарды ұстауға және өсіруге арналған ауданы 400 гектар болатын қаумал бар, ал жақында осы қаумалда бизон өсіру жүзеге асырылуда.

2020 жылы ұлттық парк аумағында жабайы табиғатты бақылау үшін екі бақылау бекеті орнатылды (Алғабас ауылы маңындағы Еркөтау шоқысы мен Ақдым тауының оңтүстік-батыс беткейінде). Бұрын орнатылған тағы бір бақылау бекеті Айғайсай елді мекенінде ("Белодымовский" вольтерінің шығысында) орналасқан.

Ұлттық парктің әкімшілігі Молодёжный кентінде орналасқан. Ұлттық парктің аумағы екі филиалға бөлінген: "Ерейментау" және "Белодымовский" (филиалдар арасындағы шекара Ақмола және Қарағанды облыстары арасындағы әкімшілік шекара арқылы өтеді).

"Бұйратау" МҰТП Сұңқар тауларындағы "Жаушоқы", "Қарағайлы" және "Жаушоқы-2" бағыттары бойынша, сонымен қатар "Белодымовка" ауданындағы "Белодымовский" және Ерейментау тауларының солтүстік бөлігіндегі (Алғабас ауылының маңы) "Жүз бұлақ өлкесі" атты маршруттары бойынша турларды жүзеге асырады. Олардың мазмұны біздің жолкөрсеткішіміздің тарауларында сипатталған.

Ерейментау тауларындағы арқары

2-ТАРАУ. МОЛОДЁЖНЫЙ ЖӘНЕ МАҢАЙЫ

МОЛОДЁЖНЫЙ КЕНТІ

1962 жылы жазықта Ертіс-Қарағанды каналы салынды, оның бойында көптеген жаңа ауылдар өсті. Олардың ішіндегі ең ірілерінің бірі Молодёжный кенті болды. Іс жүзінде, каналдың құрылысына көптеген жастар келді. Журналист және жазушы Қалмұхан Исабаевтың деректі жазбалары осыны айғақтайды: "1962 жыл. Маусым. Ертіс-Қарағанды каналы Бүкілодақтық комсомол құрылысы деп жарияланды. Украинадан шамамен бес жүздей комсомолдар келді. Қараша. Канал құрылысына әскерден босатылған жауынгерлер келді. Каналдың құрылысына қатысу үшін ауылға қырыққа жуық әскери қызметкер келді".

Кентте белсенді құрылыс жүрді. Үйдің артында үй көтеріліп, көшелер пайда болды. Оларға атау беру керек болды. Тельман Аспандияровтың (Ертіс-

Қарағанды каналының Қарағанды филиалының бірінші басшысы) ұсынысы бойынша көшелердің бірін оның ұстазы – орыс инженер-гидроқұрылысшысы Генрих Осипович Графтионың (1869-1949) есімімен атау туралы шешім қабылданды. Канал салушылар кенттің алғашқы көшелерін бір кездері тың игерушілер алғашқы атыз салған жерден өтті. Графтио мен Гидроқұрылысшылардың жаңа көшелерінде 8-16 пәтерлі үйлер салынды. Осылайша, Молодёжный кентінің атын оның алғашқы құрылысшылары мен тұрғындары – сол кездегі жастар берген.

1966 жылға қарай Молодёжный кенті ауқымы жағынан ғана емес, сыртқы келбеті жағынан да қазіргі қалалардың талаптарына сай болды. Көп қабатты үйлердің төбесінде теледидар антенналарының өзіндік "өрнегі" қалыңдай бастаса, ал 1967 жылдың қаңтарында кең экранды "Алау" кино-театрының құрылысы басталды.

1972 жылдан 1997 жылға дейін Молодёжный кенті Қарағанды

Жансары әулие бұлағы

облысы Молодёжный ауданының әкімшілік орталығы болды. 1997 жылдың маусымынан бастап Қарағанды облысы Осакаров ауданының құрамына енді.

Сонымен қатар, Молодёжный кентінде "Бұйратау" МҰТП әкімшілігі $N50^{\circ}43'22,96"$ $E73^{\circ}31'34,06"$ орналасқан.

 Қарағандыдан Павлодар бағытына А17 (бұрын А344 деп аталған) тас жолымен шығу керек, Молодежныйға дейінгі қашықтық 115 километрды құрайды.

ЖАНСАРЫ БИ БҰЛАҒЫ МЕН КЕСЕНЕСІ

Жансары әулие бұлағы $N51^{\circ}06'48,40"$ $E73^{\circ}36'49,75"$ Аман-қоңыр ауылының орталық бөлігінде орналасқан (ауыл 2017 жылдан бері аталған, сондай-ақ бұрынғы атауы – "Дальнее", ал Жансары атауы – осы ауыл орталығы болып табылатын ауылдық округтің атауы бойынша қолданылады). Тұмадан алынған

судың: әлсізге – күш беретін, соқыр мен есту қабілеті нашарларға – жақсартулар, әйелдерге – ұрпақ беретін емдік қасиеттері бар деп саналады.

Жансары Би кесенесі $N51^{\circ}06'53,35"$ $E73^{\circ}36'55,58"$ бұлақ-

Жансары Би Бөгенбайұлы

(туған жылы белгісіз – қайтыс болған жылы – 1862) Қаржас руынан – Баянауыл округінің ең ықпалды билерінің бірі, халық арасында алдын ала болжаушы-көріпкел және әулие ретінде де танымал. Сібір қырғыздары облысының әскери губернаторының құжаттарында Жансары Би "би болған, қырғыздардың арасында ерекше адам болған, құрметке ие болған" деп жазылған. Ескі тұрғындардың айтуынша, Жансары Би өзінің өлімін болжап, ұрпақтарына оны Шідерті жерінде жерлеуді өсиет еткен. Оның болжамына сәйкес, өлімнен жеті күн өткен соң төбе пайда болуы керек, ал қырық күннен кейін қабірдің жанында бұлақ пайда болуы керек болатын. Егер аңыздарға сенсек, ол дәл солай болған

Жансары Би кесенесі

тың солтүстік-шығысында 200 метр жерде, кішкентай төбеде орналасқан. Жансары Би қабірінің үстіндегі бүгінгі ескерткішті оның ұрпақтары 2011 жылы тұрғызған.

Молодёжныйдан солтүстік-шығыс бағытта (А17, Павлодарға) өтетін трассамен 3 километрнан аса жүріп өту керек, содан кейін солтүстік-батысқа бұрылып, асфальтпен Аманқоңыр ауылына дейін 42 километрнан аса жүру керек.

НИАЗ ТАУЛАРЫ

Қарағанды облысы Осакаров ауданының аумағынан басталатын Нияз таулары Ақмола облысының аумағына кетеді, онда Ерейментау тауларымен тұтасады. Ғалымдар Нияз сөзі иран тілінен шыққан деп санайды (сөзбе сөз аудармасы – “ізгі тау”). Ені 10-15 километр болатын жоталар оңтүстіктен солтүстікке қарай 80-90 километрға созылады. Нияз тауларының сипаттамасы алғаш рет 1900 жылы жасалған. Ол кездері жергілікті өсімдіктер туралы былай деп жазылған:

"арша мен бөріқарақат тастарға таралады, беткейлерде – қара итмұрын мен қарағанның кішкентай бұталары, ал жырасайларда – тал бұталары. Ылғалды шалғындар мен кең алқаптарда сирек қайың мен көктерек ормандары кездеседі. Беткейлерде "богородская" шөптері, ұсақ дәнді дақылдар, қоян қырыққабаты өседі..."

Нияз тауларының ең биік нүктелері – **Жақсынияз шыңдары** $N50^{\circ}42'03,80''$ $E73^{\circ}10'33,88''$ болып табылады, теңіз деңгейінен 813 метр биіктікте және **Алдан** $N50^{\circ}44'48,86''$ $E73^{\circ}11'18,71''$ теңіз деңгейінен 833 метр биіктікте орналасқан.

Сайдалы Нияз-батыр Барқыұлы (шамамен 1689-1785) – Орта жүз қазақтарының арасында үлкен беделге ие болған және қазақ-жоңғар соғыстарында (атап айтқанда, Сарысу және Аңырақай шайқастарында) маңызды рөл атқарған атақты старшина, жауынгер, дипломат. Абылай ханның нұсқауымен 20 жыл басқарған Ташкент билеушісі болды. Нияз батыр Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауи қабірінің жанына жерленген.

Батыр Нияздың тұлғасы Нияз тауларымен байланысты деп саналады.

ҚАНДЫАДЫР ТАУЛАРЫ

Шідерті ауылының маңында (Молодёжный ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 15 километр) Қандыадыр шағын таулары орналасқан: Жаман Қандыадыр және жақсы Қандыадыр. Жоңғар шапқыншылығы кезінде бұл жерлерде Бөгенбай батыр мен жоңғарлардың әскерлері кездесті. Ұрыс бірнеше күн мен түнге созылды. Аңыздарда көптеген батырлар сол шайқаста қаза тапқаны және адамның қаны жерді қансыратқаны соншалық, шайқастан бірнеше жыл өткен соң бұл жерде қызыл шөп өскен. Осыдан бастап бұл таулар "қанды төбелер" деген атау алған. Қандыадыр тауларының ең биік нүктелері: **Жақсы Қандыадыр шыңы** $N50^{\circ}48'48,84''$ $E73^{\circ}45'49,86''$ 568 метр теңіз деңгейінен жоғары және **Жаман Қандыадыр шыңы** $N50^{\circ}36'43,98''$ $E73^{\circ}49'45,31''$ 597 метр теңіз деңгейінен жоғары.

ЕРТІС-ҚАРАҒАНДЫ КАНАЛЫ

Ертіс-Қарағанды каналы Орталық Қазақстанды сумен қамтамасыз ететін үлкен гидротехникалық құрылыс қана емес, сонымен қатар демалуға болатын орын болып табылады.

Молодёжный кентіне тікелей жақын жерде екі гидротораптың – №10 және №11 су қоймалары орналасқан, олардың ішінде шомылу және жағажай демалысы үшін ең қолайлы болып №10 гидроторап (құмды жағажай және парапет бар), ал ең жақын – №11 гидроторап саналады. Бұл су қоймаларында балық аулауға болады (жолдама қажет).

Ертіс-Қарағанды каналы Молодёжный кентінің оңтүстік-тік-шығысында, А17 автомобиль жолының екінші жағында орналасқан.

3-ТАРАУ. ЕРЕЙМЕНТАУ ЖӘНЕ МАҢАЙЫ

ЕРЕЙМЕНТАУ ҚАЛАСЫ

Ерейментау қаласы (бұрын Ерментау деп аталған) 1948 жылы Целиноград және Павлодар арасында темір жол құрылысы кезінде жұмысшы кенті ретінде пайда болды. Ол өз атауын (сол кезде сәл бұрмаланған) сәл оңтүстікте орналасқан және Қазақтың ұсақ шоқылары - Ерейментау тауларының бір бөлігі болып табылатын төмен тау жүйесінен алды. Алғашқы онжылдықтарда әк өндіру және күйдіру артелі негізінде әк зауыты іске қосылды, тас карьерінің негізінде қиыршық тас зауыты ашылды, әскери техниканы жөндеумен айналысатын зауыт ашылды. Мұның бәрі елді мекеннің өсуіне әкелді және 1965 жылы ол қала мәртебесін алды. Қазіргі уақытта Ерейментау Қазақстанда жаңартылатын энергия көздерін пайдалану бойынша алғашқы

ауқымды жобалардың бірі – жел турбиналары қаланың оңтүстік-батысында орналасқан "бірінші жел электр станциясын" іске асырудың арқасында кеңінен танымал болды. Мұнда алғашқы жел турбиналары 2011 жылы орнатылды, ал электр станциясы 2017 жылы толық қуатында жұмыс істей бастады.

Сонымен қатар, Ерейментау-сипатталған аймақтың ең үлкен елді мекені. Мұнда "Бұйратау" МҰТП Ерейментау филиалының кеңсесі орналасқан $N51^{\circ}37'08,41'' E73^{\circ}06'36,80''$.

• Батыр Бөгенбай атындағы Ерейментау тарихи-өлкетану мұражайы $N51^{\circ}37'19,81'' E73^{\circ}05'53,97''$ 1991 жылы ашылды, оның үстіне, ол 1948 жылы салынған Ерейментау қаласының бірінші үйінде орналасқан. Мұражай экспозициясы төрт залдан тұрады: аудан тарихы, палеонтология, археология және табиғат. Сондай-ақ, жергілікті суретшілер мен қолөнершілердің көрмелері орналасқан көрме залы

Ерейментау тарихи-өлкетану мұражайы

Теміржолшылардың мәдениет сарайы

бар.

- Теміржолшылардың мәдениет сарайы N51°37'11,46" E73°06'04,92", 1954 жылы салынған және оған көршілес Ұлы Отан соғысы кезінде (1965) қайтыс болған жауынгерлерге арналған ескерткіш бар.

- 1988 жылғы Ленин ескерткіші N51°37'14,81" E73°06'22,33".

- Ауған жауынгерлеріне арналған мемориал N51°37'13,75" E73°06'21,57".

- 2007 жылы орнатылған Бөгенбай батыр ескерткіші N51°37'10,36" E73°06'13,22", және оның артында Батырлар аллеясы.

- Қаладан батысқа қарай 1 километр жерде орналасқан N51°37'39,46" E73°08'58,23" әк зауытының қирандылары бекіністің немесе басқа да ежелгі құрылыстың қалдықтары сияқты көрінеді.

Қанжығалы руынан шыққан **Бөгенбай батыр** (1680-1778) XVIII ғасырдың бірінші жартысындағы жоңғарлармен болған соғыстар кезінде қазақ әскерінің жетекшілерінің бірі ретінде танымал болған. Әскери мансаптан басқа, Бөгенбай дипломат ретінде де, шешен ретінде де танымал болды. Бөгенбай Қазақстанның оңтүстігінде жауынгер, ақын және ұста Ақша батырдың отбасында дүниеге келген. Бөгенбай Аңырақай шайқасы кезінде жоңғарларға батыл шабуыл жасау барысында қазақ жасақтарының бас басшыларының бірі болған. Бөгенбайдың негізгі тактикасы сол – партизан соғысын шағын ұшпа жасақтарды жіберу арқылы жүргізген деп саналады. Сонымен қатар, мұндай шабуылдар мұқият жоспарланған, алдын-ала барлау жұмыстары жүргізілген. Ел тарихы үшін маңыздылығына қарай Бөгенбай батыр Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауи кесенесінде жерленген.

Батырлар аллеясындағы Атан батыр ескерткіші

Бөгенбай батыр ескерткіші

Нұр-Сұлтаннан (Астана-дан) солтүстік-шығыс бағытта (Р4 трассасы бойынша Павлодарға қарай), Ерейментау – 152 километр жақсы асфальтқа шығу қажет.

ҚОРЖЫНКӨЛ

Қоржынкөл тұщы көлі, ең алдымен, балық аулауды ұната-тындар үшін жазғы уақытта не қысқы кезеңде қызығушылық тудырады. Оның батыс жағалауында **"Ерейментау" демалыс базасы N51°37'50,99" E73°19'37,52"** орналасқан, оның аумағында понтондары бар жағажай аймағы бар. Қайықпен және үрленетін қайықпен серуендеуге болады.

Ерейментаудан шығыс бағытта, алдымен асфальтпен, содан кейін грейдермен, ақырында дала жолымен – көлдің батыс жағалауына шамамен 15 километр.

САҚҚҰЛАҚ БИ КЕСЕНЕСІ

Саққұлақ би кесенесі N51°38'57,76" E73°21'36,23" XIX ғасырдың ескерткіші болып табылады. Оны 1880 жылы үлкен ұлы Нұралының қабірінің үстіне Саққұлақ би салғызған, алайда кейін Саққұлақ бидің өзі де, оның тағы бір ұлы да сонда жерленді. Бастапқыда кесене саман кірпіштен қаланған. Кейіннен, біздің кезімізде бастапқы (сол кезде жартылай қираған күйде болған) кесененің үстіне сегіз бұрышты тас күмбез тұрғызылды.

Кесене Қоржынкөл көлінің солтүстік-шығыс жағалауында орналасқан және оған **"Ерейментау"** демалыс базасынан көлді сағат тілімен айналдыра отырып, дала жолдарымен шамамен 7 километр жүріп өтуге болады.

Қанжығалы руынан шыққан **Саққұлақ Би** (1800 жылы туған – нақты қайтыс болған жылы белгісіз: шамамен 1880 жылдан 1888 жылға дейін) – шешен әрі ақын, би, болыс билеушісі, қоғам қайраткері, батыр Бөгенбайдың шөбересі. Шын аты – Сәбден Баппанов, лақап аты, оның атын іс жүзінде алмастырған – Саққұлақ (яғни, қырағылық, қырағы немесе сезімтал құлақ) 16 жасында Байдалы бидің атақты шешенімен айтысқаннан кейін алған. Оған қатысты қолданылған тағы бір эпитет – "барлық арғындардың ақсақалы". Шоқан Уәлихановтың қайтыс болуына байланысты оның туыстарына жолдаған Жолдауы сияқты өзекті тақырыптағы шығармалары кеңінен танымал. Жалпы қабылданған пікір бойынша, Саққұлақ бидің жаңашылдығы – ол алғаш рет өзінің сөзі мен ойын жаза бастады. Саққұлақ бидің балалары (оның жеті ұлы болған) да танымал болды. Атап айтқанда, Нұралы мен Ералының ұлдары танымал билер болды.

4-ТАРАУ. СҰҢҚАРТАУ

СҰҢҚАРТАУДАҒЫ ТУРИЗМ

Сұңқар таулары немесе Сұңқартау (бұрын оларды Қарағайлы таулары деп те атаған) – жеті мың тектарға жуық аумақты алып жатқан, жазыққа шашыраған біршама шағын жартасты алқаптар. Қазақтың ұсақ шоқыларындағы басқа да көптеген тау сілемдері сияқты, олар, ең алдымен, желдің, жаңбырдың және температураның шектен тыс әсерінен ұзақ жылдар бойы қалыптасқан таңғажайып жартастарымен, сондай-ақ қай-ың ағаштарымен қиылысқан қарағайлы ормандарымен танымал. Сұңқар тауларында және олардың маңында суырларды, жабайы үйректер мен қаздарды, еліктерді, қояндарды, түлкілерді, пілдерді, құрларды, ақбас тырнарлар мен бүркіттерді кездестіру оңай. Кейбір тау жоталары жазда өрмелеуге және қыс мезгілінде шана мен сырғанауыш минуте өте қолайлы.

Сұңқар таулары аумағында демалу үшін ең танымал орындар Жаушоқы шоқысы мен Тоғызшошақ шатқалы болып табылады.

• **"Жаушоқы" маршруты** – автокөліктік, ұзақтығы 3 жарым сағат, оны аралау барысында туристер Тоғызшошақ жартасының сілемдерімен және оның шетіндегі Әулие бұлақ бұлағымен танысады.

Бағыт тармағы: Қарағайлы ауылы – Кедей өзені – Әулие бұлақ – Тоғызшошақ сілемі – Қарағайлы ауылы.

* Маршрут паспортын жасау кезінде қате жіберіліп, Тоғызшошақ массивінің орнына барлық жерде Жаушоқы тауы жазылған (және маршрут сәйкесінше аталған), дегенмен барлық километрдар мен сипаттамалар нақты Тоғызшошақ туралы сөз болып отырғанын көрсетеді.

• **"Жаушоқы-2" бағыты** – автокөліктік, ұзақтығы 4 сағаттан асады, осы маршрутты аралау барысында туристер табиғи

Тоғызшошақ тау сілемінің маңы

Ленин ескерткіші

көрікті жерлермен де, Құмай археологиялық кешенінің бір бөлігімен де танысады.

Бағыт тармағы: Балықты ауылы – Жаушоқы тауы – Қарағайлы ауылы – Қосбатыр қорымы – Балықты ауылы.

• **"Қарағайлы" бағыты** – автокөліктік, ұзақтығы 4 сағаттан асатын, аралас, ат немесе велосипед жолы, осы маршрутты аралау барысында туристер Құмай археологиялық кешенімен танысады

Бағыт тармағы: Қарағайлы ауылы – Кедей өзені – 4-Қарағайлы қорымы – 3-Қарағайлы қорымы – 2-Қарағайлы қорымы – 1-Қарағайлы қорымы – Қосбатыр қорымы – Қарағайлы ауылы

Осы аудандағы негізгі елді мекендер Қарағайлы және Балықты ауылдары болып табылады, олардың ішінде, әдетте, Сұңқар таулары және олардың айналасы бойынша барлық туристік маршруттар басталады және аяқталады.

БАЛЫҚТЫ АУЫЛЫ

Балықты (бұрынғы атауы – Ржищево) Жаушоқы тауларына бару үшін ең ыңғайлы бастапқы нүкте болып табылады (ауылдан батыс бағытта дала жолымен шамамен төрт километр өту керек). Тікелей ауылға Р4 (Нұр-Сұлтан – Павлодар) тас жолынан грейдер жатыр. Ауылда "Бұйратау" МҰТП қонақ үйі, дүкен және медпункт бар. Ауылдың оңтүстік шетінде Балықты көлі орналасқан, онда мөңке, алабұға және шортан балықтары бар.

• **"Бұйратау" МҰТП қонақ үйі**
N51°37'44,51" E72°43'18,89"

• **Ленин ескерткіші**
N51°37'45,57" E72°43'18,74"

 Нұр-Сұлтаннан (Астанадан) солтүстік-шығыс бағытта (Р4 трассасы бойынша Павлодарға қарай) шығып, жақсы асфальтпен 109 километр жүріп өту керек, содан кейін Торғай ауылына бұрылыстан өтіп, оңтүстік бағытта (оңға) келе жатқан грейдерді бұрып, ол

"Бұйратау" МҰТП қонақ үйі

бойынша ауылға дейін тағы 12 километр жүріп өту керек.

ҚАРАҒАЙЛЫ АУЫЛЫ

Қарағайлы (бұрынғы атауы – "Стаханово") Құмай археологиялық кешені мен Тоғызшошақ шатқалына бару үшін ең қолайлы бастапқы нүкте болып табылады (осы бағытта ауылдан қозғалу үшін Құмай (Кедей) өзені арқылы тасты өткелді кесіп өту қажет болады). Тікелей ауылға Р4 (Нұр-Сұлтан - Павлодар) тас жолынан грейдер келеді, елді мекенде медпункт және туристерді қабылдайтын қонақ үй бар.

• "Шаңырақ" қонақ үйі
N51°43'48,18" E72°41'28,23"

 Нұр-Сұлтаннан (Астана-дан) солтүстік-шығыс бағытқа (Р4 тас жолы бойынша Павлодарға қарай), жақсы асфальтпен 109 километр жүріп өту қажет, содан кейін Торғай ауылының бұрылысына қарама-қарсы оңтүстік-батыс бағытта (оңға) келе

жатқан грейдерді бұрып, тағы 2,5 километр жүріп өту керек.

ЖАУШОҚЫ

Жаушоқы шыңы (немесе Жайшоқы) N51°37'42,44" E72°38'33,53" - Сұңқар тауларының ең биік нүктесі (теңіз деңгейінен 459 метр биіктікте, басқа мәліметтер бойынша – 465) - жақсы көрініс береді және жеңіл өрмелеуде танымал. Бұрын жоғарғы жағында тригопункт болған, қазіргі уақытта тек негізтірегі ғана қалған.

Төбенің оңтүстік-батыс жағында орналасқан және **Сұңқардың тұмсығы** N51°37'40,87" E72°38'31,35" деп аталатын ұзын жартасты шоқы (әсіресе фотосессиялар үшін) танымал (оны әйгілі "Троль тілінің" миниатюралық нұсқасы деп санауға болады). Бұрынғы тұрғындардың айтуынша, бір кездері тауда сұңқарлар ұя салған.

Жаушоқы беткейлері жаттығулар мен өрмелеу жарыстары

Жаушоқы шыңы

Тоғызшошақ сілеміндегі демалысқа арналған алаң

үшін жиі қолданылады. Төбенің етегінде, кішкентай тоғайдың ортасында, жазда, әдетте, балалар шатырлы-киіз үй лагері $N51^{\circ}37'32,05''$ $E72^{\circ}38'50,33''$ жұмыс істейді, ол жерде алыстан байқалатын, жоғарыға көтерілетін соқпақ бар.

Бұл тау ежелгі уақытта жергілікті тұрғындар алыстан жаудың жақындағанын көре алатын бақылау бекеті болғандықтан өз атауын содан алды деп саналады.

 Балықты ауылынан Жаушоқы етегіне дейін дала жолымен 5 километр батыс бағытта жүру керек (ауылға кіре берісте көрсеткіш бар).

ТОҒЫЗШОШАҚ

Тоғызшошақ – бірнеше онша биік емес жартастардан тұратын жартылай орманмен жабылған шағын тау сілемі. Мұнда қарағай, қайың, итмұрын, шие және арша өседі. Шағалдың орталық бөлігінде (бірнеше күркелер, киіз

үйлер, орындықтар, дәретханалар және т.б.) демалуға арналған жабдықталған орын $N51^{\circ}41'09,11''$ $E72^{\circ}36'37,06''$ бар.

Кішігірім демалыс орны (күрке мен бірнеше орындық) $N51^{\circ}41'25,53''$ $E72^{\circ}36'18,97''$ **Әулие бұлағының** $N51^{\circ}41'25,98''$ $E72^{\circ}36'17,21''$ жанында жабдықталған, оның суы жергілікті тұрғындардың пікірінше емдік қасиеттерге ие (шынында, мұны ғалымдар әлі дәлелдеген жоқ). Бұл екі алаңқайдың аралығы бір-бірінен 600 метрден сәл асады, дегенмен сол аралықты бұлақтан оңтүстік-шығыс бағытта жүретін жабдықталған (орындықтар, баспалдақтар және т.б.) жолмен жаяу жүруге болады.

 Қарағайлы ауылынан батыс бағытта дала жолымен шығып, Құмай (Кедей) өзені арқылы аяқ өткелмен 600 метр қашықтықта орналасқан ұлттық парктің бақылау-өткізу пунктіне дейін оңтүстік-батыс бағытта тағы 3 километр жүріп өту керек, содан кейін негізінен

Тоғызшошақ тау сілемі

оңтүстік-батыс және оңтүстік бағытта Әулие бұлағының жанындағы демалыс алаңына дейін 5 километр немесе Тоғызшошақ жартасының жанындағы демалыс алаңына дейін 6 километр жүріп өту керек (тау сілеміне оңтүстік жағынан кіруге болады).

ҚҰМАЙ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ КЕШЕНІ

Торғай ауылының оңтүстігіндегі Құмай өзенінің аңғарындағы ежелгі қорымдар туралы алғашқы ақпарат Әлкей Марғұлан­ның еңбектерінде қамтылғанына қарамастан, бұл жерлерде жоспарлы археологиялық жұмыстар 2009 жылы басталған болатын. Қазақстан тарихының қола дәуірінен бастап орта ғасырларға дейінгі бірнеше мыңжылдықтары бірталай шағын аумаққа шоғырланған, алайда туристерді мұнда тартатын ең басты нәрсе – біздің дәуіріміздің VI-VII ғасырларына жататын түркі тас мүсіндерінің Орталық Қазақстандағы ең ірі жинағы.

Құмайдың барлық дерлік тас мүсіндері өте дәстүрлі: олар тас қоршаулардың шығыс жағында орналасқан (бір нұсқасы бойынша олар үйлерді бейнелейді), қолдарында қылыш (сол қолында) және салтық ыдыстар (оң қолында) бейнеленген кейіпкерлердің портреттік бейнелері бар. Өлген кейіпкерлердің қолында қандай тостағандар бар екеніне қатысты бірнеше көзқарас бар. Ең жиі кездесетіні – бұл су ыдысы, ол арқылы адалдық анты (ант) айтылған. Сондай-ақ, қайтыс болған кейіпкердің өз жерлеуіне (қоршаудың жанында орнатылған балбалталармен бірге) осылай қатысқан деген де нұсқасы бар.

Құмай кешенінің құрамына тек түркі тас мүсіндері ғана кірмейді. Мұнда сондай-ақ ерте темір ғасырының қорғандарын, мұрты бар қорғандарды, қола дәуірінің қорымдарын, ортағасырлық қорымдарды және кейінгі орта ғасыр кезеңінің қоныстарын көруге болады.

Археологиялық кешен нысандарының басым бөлігінде ақпараттық тақталар (оларды бағдар ретінде пайдалануға болады), сондай-ақ орындықтар орнатылған.

• **Қосбатыр** N51°40'39,91" E72°43'41,31" – археологиялық кешеннің ең танымал нысандарының бірі. Тас қоршауларда екі түркі тас мүсіндері бар. Екі мүсін де жақсы сақталған және бет әлпеті жақсы анықталған, қылыштар мен қолдарындағы су ыдыстары да анық көрінеді. Тас қоршаулардың бірінде түркі тамғасының (рулық фамилия белгісінің) бейнесін де көруге болады.

• **Қарағайлы-1** N51°42'42,76" E72°42'53,18" – мұнда орналасқан тас мүсін "Түрік қағаны" деген лақап атқа ие болды. Оны археологтар сынған күйде тауып, қалпына келтірді (екі бөлік бірге бекітілді) және орнына орнатылды. "Қаған-ның" биіктігі екі метрден асады.

• **Қарағайлы-2** N51°43'21,55" E72°40'17,44", мұндағы тас

қоршауларда екі түркі тас мүсіні бар.

• **Қарағайлы-3** әртүрлі мерзімдік ескерткіш болып табылады. Мұнда қола дәуірінің жерлеу орны N51°43'03,73" E72°40'48,70" және ерте темір дәуіріне жататын мұрт-ты қорған N51°43'06,52" E72°40'44,44" (ғұндар дәуірін білдіреді деп саналады) орналасқан.

• **Қарағайлы-6** N51°43'33,70" E72°38'37,57" екі түркі тас қоршауымен және бір қалпына келтірілген тас мүсінімен ұсынылған (ол металл құрылымымен бекітілген).

• **Қарағайлы-7** N51°43'30,98" E72°40'06,92" бұл екі түркі тас дуалы, тас мүсіндер айтарлықтай сақталмаған.

• **Қарағайлы-8** N51°44'09,67" E72°39'40,78" археологиялық кешеннің ең қызықты нысандарының бірі болып табылады: мұнда тас қоршаулардағы екі түркі тас мүсіні де, мұрты мен қадатасы бар үлкен сақ қорғанын да көруге болады.

Қосбатыр

Қарағайлы-1

Құмай кешенінің тас мүсіндері мен өзге де археологиялық нысандары тақырыбымен толығырақ танысқысы келетіндер үшін Құмайды зерттеумен ұзақ жылдар айналысып, ол туралы көптеген мақалалар мен кітаптар жазған Айман Досымбаеваның еңбектерін оқуды ұсынамыз.

 Қарағайлы ауылынан батыс немесе оңтүстік бағытта шығып, Құмай (Кедей) өзені арқылы өтетін аяқөткелдердің

бірін айналып өту керек. Археологиялық кешен нысандары оңтүстік-батыстан Сұңқар тауларымен шектелген кең кеңістікті алып, өзеннің сол жағалауында орналасқан (Қарағайлы ауылынан 2-ден 4 километрге дейін). Қосбатырға дейін Р4 трассасы мен Балықты ауылын жалғайтын грейдерден (грейдерден 600 метр) жету қисынды.

5-ТАРАУ. ЕРЕЙМЕНТАУ ТАУЛАРЫНЫҢ СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫСЫ

ЕРЕЙМЕНТАУ ТАУЛАРЫНЫҢ СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ

Ерейментау тауларының солтүстік-шығыс бөлігі (шын мәнінде біз Алғабас ауылының төңірегі туралы айтып отырмыз) туристер үшін мұнда этнографиялық ауылдық компонент табиғи әсемдікке қосылатындығына байланысты ерекше қызығушылық тудырады: ауылда туристерге түнеп, ұлттық тағамдардан дәмді ас ұсына алатын қонақ үйлер бар. Бұл жерлердегі Ерейментау таулары әсіресе жануарлар әлемін және арқар немесе елікті көре алатындығымен қызықты (бұл іс жүзінде кепілдендірілген).

Алғабас маңында, дәлірек айтқанда, ауылдың солтүстік-шығысында орналасқан Ырғайлы тауларында "Бұйратау" ұлттық паркі төмендегідей туристік маршрутты әзірледі:

• "Жүз бұлақ өлкесі" бағыты – ұзақтығы 7 сағатқа жуық атпен жүру, оған бару барысында туристер Ырғайлы тауларының ландшафттарымен, өсімдіктер және жануарлар әлемімен танысады, емдің Әулие бұлағына, бірнеше басқа бұлақтарға және Еркетау шоқысындағы жабайы табиғатты бақылау бекетіне барады.

Бағыт тармағы: Алғабас ауылы – Қарабай шатқалы – Әулие бұлақ – Еркетау – Алғабас шоқысындағы бақылау бекеті.

АЛҒАБАС АУЫЛЫ

Алғабас – Ерейментау тауларының солтүстік-шығыс бөлігімен саяхаттаудың ең қолайлы бастапқы нүктесі. Олжабай батыр ауылынан Баймен су қоймасы арқылы өтетін грейдердегі елеулі бұзылыстарды ескере отырып, ауыл жыл бойы жабындысы бар автожолдар арқылы қолжетімді деп айтуға келмейді. Дегенмен, ауылда жергілікті тұрғындардың

Ерейментау тауларының солтүстік-шығысы

Жамшит Ахметовтың қонақ үйі

туристерді қабылдауына мүмкіндіктер бар (кем дегенде бір жұмыс істейтін қонақ үй), сондай-ақ "Бұйратау" МҰТП қонақ үйі жұмыс істейді. Сонымен қатар, ауылда ұлттық парктің орман өрт сөндіру станциясы бар. Ал Алғабас тұрғындарынан әрқашан үй тағамдарын: қымыз, сары май, құрт, қаймақ және т. б. сатып алуға болады.

- "Бұйратау" МҰТП қонақ үйі
N51°21'49,70" E73°10'59,87"
- Жамшит Ахметовтың қонақ үйі
N51°21'49,79" E73°10'25,70"
- МҰТП орман өрт сөндіру станциясы
N51°21'50,37" E73°10'52,61"

 Ерейментаудан алдымен Жарық ауылына дейін а) жел генераторлары өрісі арқылы және Елтай ауылы арқылы (дала жолдарымен және Елтайдан кейін грейдер бойынша) – 26 километр, б) Тайбай (Звенигородка) арқылы – 16 километр асфальт бойынша, содан кейін теміржолдар астында аяқөткел жолмен және қайтадан грейдер бойынша (тағы

12 километр) өткел. Одан әрі, жарықтан Алғабасқа дейін 14 километр дала жолымен. М36 трассасынан Аршалы, Ақсуат, Еркіншілік және Олжабай батыр (шамамен 100 километр) арқылы жетуге болады, одан әрі Олжабай батырдан Күншалғанға апаратын грейдермен тағы 7 километр жүріп өту керек, содан кейін шығысқа қарай бұрылу керек (тура шығыс грейдермен өтетін бұрылыс орнындағы жолды су шайып кеткен, сондықтан, төмен түсу керек, содан кейін кез келген машина жүре алмайтын биіктікке көтерілу керек) және одан әрі, ішінара грейдермен, ішінара айналма жолдармен (Бәймен су қоймасының маңайындағы грейдерде тағы бір шұқыр бар, ол жерде аяқөткел жолымен жүру керек) ауылға тағы 31 километрдай.

ЕРКЕТАУ ШОҚЫСЫ

2020 жылы Еркетау шоқысы (теңіз деңгейінен 707 метр биіктікте) кейінірек жабайы

Алғабас ауылы

табиғатты бақылау бекеті орналасқан жерлердің бірі ретінде таңдалды. Әрине, бұл жер дәл осы себеппен таңдалды, өйткені мұнда, әсіресе бақылау бекетінде бинокльмен немесе фотоаппаратпен жасырынып, көп нәрсені көруге болады. Еркөтау шығысқа қарай орналасқан қорық аймағының шекарасында орналасқандықтан бұл жерде арқар, марал, елік және басқа да жануарлар әлемінің өкілдері өте жиі кездеседі.

• **Еркөтау шоқысындағы бақылау бекеті** $N51^{\circ}23'36,60"$ $E73^{\circ}15'43,98"$

 Алғабастан дала жолымен солтүстік-шығысқа қарай 6 километрнан астам жолды жүріп өту керек, содан кейін көлікті келесі өткелге қалдырып, тағы бір километрға жаяу жүру керек.

ӘУЛИЕ-БҰЛАҚ

Емдік суы бар тағы бір қасиетті бұлақ (және бұл туралы ресми растау бар сияқты) Ырғайлы тауларында орналасқан $N51^{\circ}25'44,86"$

$E73^{\circ}15'19,77"$. Бұл жердің киелі екендігі сол – адамдар ризашылық ретінде мұнда (бұлақтың жанындағы тасқа) ырымдап тиындар қалдырады.

 Алғабастан солтүстік-шығысқа және одан әрі ауылдың солтүстігіне баратын жолмен қара қандыағаш тоғайындағы ағыннан 6 километрдай жүру керек (аяқтөкелден кейін бұлаққа баратын сілтеме-белгісі бар), содан кейін солтүстік-шығысқа қарай тағы 3,5 километр (жүріс кезінде тағы бір көрсеткіш бар), соңында тауға қарай соңғы 200 метрді жаяу жүру керек.

БАЙМЕН СУ ҚОЙМАСЫ

Баймен су қоймасы $N51^{\circ}18'06,41"$ $E73^{\circ}05'15,07"$ астаналық балық аулау әуесқойлары арасында өте танымал. Мұнда тарғақ, тұқы, алабұға, торта, сазан, көксерке, шортан, аққайран бар. Балық аулау үшін жолдама алу талап етіледі. Жағалауда тұрған ақпараттық қалқандарға жазылған жазуларға сенсек, мұнда жүзуге тыйым салынады.

Еркөтау шоқысындағы бақылау бекеті

Су қоймасының жағасынан батысқа қарай 600 метр жерде $N51^{\circ}17'55,37''$ $E73^{\circ}04'35,16''$ бұлақ бар.

 Алғабастан алдымен оңтүстік-шығысқа, содан кейін батысқа және одан әрі оңтүстік-батысқа қарай өтетін грейдермен 12 километр жүру керек. Су қоймасының бөгетіне қарама-

қарсы грейдерде үлкен шұңқыр бар, бірақ кез-келген жағдайда резервуарға кіру дала жолдарымен жүзеге асырылады (грейдерден бір километрнан аз жүру керек болады). **М36 трассасынан** Байменге дейін, бұрын Алғабас туралы сипатталғандай, қашықтық 14 километрға аз болатын айырмашылықпен жетуге болады.

Ерейментау тауларының солтүстік-шығысы

6-ТАРАУ. БЕЛОДЫМОВКА

БЕЛОДЫМОВКАДАҒЫ ТУРИЗМ

Белодымовка әдетте Ерейментау тауларының ең биік нүктесі және ұлттық саябақ – Ақдым тауы деп аталады. Мұнда жатқан көлдерде құстарды бақылауға мүмкіндік бар, ал таулы бөлігінде маралдар мен бизондарды көруге болатын қаумал бар. Баяғыдан бері Ақдым тауының баурайын таңдаған арқарларды айтпағанда.

Белодымовка бойынша "Бұйратау" ұлттық паркі төмендегідей туристік маршрут әзірледі:

- **"Белодымовский" бағыты** – ұзақтығы 7 сағатқа жуық жаяу әрі көлікпен жүретін жол. Оған бару барысында туристер Белодымовка филиалының ландшафттарымен, өсімдіктер мен жауарлар әлемімен, оның ішінде құстарды көруге қызығушылық тудыратын екі көлмен, реликті қара

қандыағаш тоғайымен, ұлттық парктің ең биік нүктесі мен Ерейментау тауларының баурайымен – Ақдым тауларымен, сондай-ақ маралдар мен бизондар бар қаумалмен танысады.

Бағыт тармағы: Белодымовка (4 бөлім) – Әжібай көлі (Әжібай) – Бозайғыр көлі – Қараағаш – Айғайсай ("Соловьиная балка") – Ақдым тауының маңы – "Белодымовская дача" кордоны.

"Молодежный" ауылынан шыққан жағдайда Белодымовкамен танысу, әдетте, **ұлттық парктің бақылау-өткізу пунктінен N51°15'23,62" E73°20'31,81"** басталады.

БЕЛОДЫМОВСКАЯ ДАЧА ЖӘНЕ "БЕЛОДЫМОВСКИЙ" ВОЛЬЕРІ

"Белодымовская дача" – марал мен бизон өсіру жұмыстары жүргізіліп жатқан вольер (тәлімбақ) аумағында орналасқан ұлттық парк кордонының атауы.

"Белодымовский" вольеріндегі бизондары

Киіз үй тірегі

Кордон – шын мәнінде, туристер тоқтауға болатын қонақ үйі.

Барлық жағынан қоршалған 400 гектар вольтердегі тәлімбақтың аумағында 2001 жылдан бастап марал популяциясын қалпына келтіру жұмыстары жүргізілуде (бір кездері бұл аумақта маралдар табиғи ортада өмір сүрген деп саналады, бірақ XIX ғасырдың аяғында олар толығымен жойылды), ал жақында бизон өсіру де жүзеге асырылды. Маралдар ұлттық парктің қызметкерлерімен бірге вольтер төңірегінде мекендеп, содан кейін біртіндеп босатылады. Болашақта бизондарды да сондай тағдыр күтіп тұрған болар.

Қоршаудың оңтүстік бөлігінде, биік жерде үлкен киіз үйдің тірегі орналасқан. Бұл нүкте – көру нүктесінің ең кереметі (одан Ақдым тауының беткейлері айқын көрінеді).

• МҰТП қонақ үйі (кордон) N51°15'04,25" E73°14'48,28"

• Киіз үй тірегі N51°14'42,03" E73°15'07,94"

Молодежныйдан: кенттен 3 километрнан кейін Павлодарға баратын трассада солға, Аманқоңыр ауылына қарай жүретін асфальтқа бұрылу керек (трассада ұлттық парктің "Белодымовка" филиалы туралы көрсеткіш бар). Осы асфальтпен Аманқоңырға дейін 42 километр жүріп, содан кейін грейдермен (Өлеңті өзені арқылы өтетін көпірден өтіп) солтүстік-батыс бағытта 3 километр жүріп және грейдерден жазық далаға шығуға болады. Одан әрі солтүстік-батыс бағыттағы далалық жолдармен "Белодымовка" филиалына кіре берістегі ұлттық парктің өткізу пунктіне дейін (шамамен 25 километр) қозғалысты жалғастыру қажет. Бақылау-өткізу пунктінен кордонға дейін батыс және оңтүстік-батыс бағытта тағы 8 километр жүріп өту керек. **Алғабастан:** оңтүстік-шығыс бағытта жүретін дала жолдарымен (шамамен 16 километр).

"Белодымовский" вольеріндегі маралдары

АҚДЫМ ТАУЫ

Ұлттық парктің ең биік нүктесі, теңіз деңгейінен 901 метр биіктікте жатқан Ақдым тауының баурайында қызыл кітапқа енгізілген арқарды кездестіре аласыз, оның популяциясын сақтау – ұлттық саябақты құру мақсаттарының бірі. Бір кездері арқар осы аумақта аң аулау нысаны болған (Кеңес заманында "Белодымовская дача" осы мәнінде партиялық элиталар арасында танымал болған), алайда бүгінде оған аң аулауға ресми түрде тыйым салынған. Бірақ арқарды бинокльмен немесе фотоаппаратпен көруге болады, ол үшін таудың оңтүстік-батыс беткейінде 2020 жылы бақылау бекеті орнатылды.

Қысқа, бірақ өте көркем, таудың басына серуендеу (ең танымал маршрут бақылау пункті арқылы өтеді) шамамен бір жарым сағатты алады. Таудың басынан айналадағы дала мен көлдердің әдемі көріністері ашылады.

• Ақдым тауларының етегіндегі бақылау бекеті
N51°12'26,18"E73°15'59,67"

• Ақдым шыңы N51°12'59,54"
E73°17'13,81"

Ұлттық парктің бақылау-өткізу пунктінен "Белодымовский" вольтерінің бағытында 4,5 километр жүру керек және оның қақпасына сәл жетпей, оңтүстік бағытта (солға) бұрылып, одан әрі оңтүстік-оңтүстік-батысқа қарай 6 километрнан сәл жүріп, (жол әрдайым біркелкі емес, бірақ қозғалыс бағыты әрдайым өзгермейді), содан кейін оңтүстік-шығысқа (солға) бұрылып, жол-жол сызықтың бойымен Ақдым тауының оңтүстік-батыс етегіне дейін тағы 2,5 километр жүру керек. Одан әрі шыңға дейін бақылау пункті арқылы солтүстік-шығыс бағытта шамамен 2 километр жаяу (биіктікті алу – шамамен 170 метр) жүруге тура келеді.

Ақдым тауларының етегіндегі бақылау бекеті

Қараағаш шатқалындағы демалысқа арналған алаң

СЕЛФИ-АЙМАҚ (АРҚАР МҮСІНІ)

2020 жылдың күзінде олардың бір төбесінің солтүстік-шығыс беткейінде, дала жолының үстінде, арқардың мүсіні $N51^{\circ}15'39,93''$ $E73^{\circ}19'46,81''$ орнатылды, ол ұлттық парктің ойынша селфи аймағының негізгі бөлігі болады. Сондай-ақ, селфи аймағының жанында демалыс орындары мен паркинг жабдықталған.

 Ұлттық парктің бақылау-өткізу пунктінен солтүстік-батыс бағытта шамамен бір километр жол жүру керек.

ҚАРААҒАШ ШАТҚАЛЫ

Ұлттық парктің мақтанышы ең үлкені Қараағаш шатқалында орналасқан реликті қара қандыағаш тоғайы болып табылады. Мұнда суы емдік болып саналатын бұлақтың жанында (радонның болуы туралы айтылады), ғалымдардың пікірінше, қандыағаш ежелден бері өсіп келеді. Бір қызығы, жағу кезінде қара қандыағаштан

түтін бөлінбейді (тексеріп қажеті жоқ, себебі бұл өсімдік "Қызыл кітапқа" енгізілген және оны кесу заң бойынша жазаланады). Бұлақтың қайнар көзі алаңнан оңтүстік-батысқа қарай 300 метр қашықтықта орналасқан, онда ұлттық парк демалу алаңымен жабдықталған (киіз үй, бірнеше күркелер, үстелдер мен орындықтар, мангал, алтыбақан, дәретхана және жазғы душ).

• Демалысқа арналған алаң $N51^{\circ}15'32,91''$ $E73^{\circ}21'11,91''$

 Молодёжный жағынан келе жатып, ұлттық парктің бақылау-өткізу пунктінен 500 метр жетпей, оңға (солтүстік бағытта) бұрылып, тағы 600-700 метр жүру керек (бұл жағдайда көлікті бұлақтың бір жағында қалдыруға тура келеді, ал демалыс алаңына көпірден жаяу өту керек). Сондай-ақ, ұлттық парктің бақылау-өткізу пунктінен тікелей алаңға жетуге болады, бірақ одан да қиын жолмен: өте тік төбелер арқылы өткізу пунктінен солтүстік-шығысқа қарай 900 метр.

Ақдым тауының маңы

Әжібай көлі

ӘЖІБАЙ ЖӘНЕ БОЗАЙҒЫР КӨЛДЕРІ

Әжібай (Әжбай) көлі ұлттық парк аумағындағы ең ірі көл болып табылады, оның солтүстігінде Бозайғыр көлі орналасқан. Көлдердің жағалары құмдауытты-тасты, батпақты және қамыспен толып кеткен. Олардың екеуі де Қалмақожа мен Қаратау жоталарының арасындағы ағынсыз, таяз ойыста орналасқан және жағалары төмен. Қоректенуі еріген сулар мен табиғи қайнарларға байланысты.

Екі көл де, негізінен қарапайым "жағажай" туристері үшін емес, бедвочингтің нағыз жанкүйерлері үшін, яғни құстарды бақылау үшін қызығушылық тудырады. Мұнда, атап айтқанда, сұңқылдақ аққу, батпақты құладың, ақбас тырна, үлкен сұқсыр және қара мойынды сұқсырлар ұя салады. Көлдердегі аралықта сұр қазды, шиқылдақ қазды, кішкентай аққуды,

сұр тырна мен сұр құтанды кездестіруге болады. Айтпақшы, Ерейментау таулары, оның ішінде Әжібай және Бозайғыр көлдері халықаралық маңызы бар (ІВА) негізгі орнитологиялық аумақтар тізіміне кіреді.

Көлдерде балықтың екі түрі мекендейді: күміс мөңке және ала балық (ұлттық саябақтан жолдама алған жағдайда балық аулауға болады).

- **Әжібай көлінің солтүстік-батыс жағалауы** N51°18'21,19" E73°22'45,60"

- **Бозайғыр көлінің батыс жағалауы** N51°19'32,42" E73°22'20,84"

**Қараағаш бұлағының жа-
нындағы демалыс алаңы-
нан** дала жолымен солтүстік – солтүстік-шығыс бағытта 7 километр жердегі Әжібай көліне дейін барса, Бозайғыр көлі одан ары 2 километр жерде орналасқан.

7-ТАРАУ. БАСҚА ДА КӨРНЕКІ ЖЕРЛЕР

ОЛЖАБАЙ БАТЫРДЫҢ ЗИРАТЫ МЕН ЕСКЕРТКІШІ

XVIII ғасырдағы қазақ-жоңғар соғыстарының атақты қатысушысы Толыбайұлы Олжабай (Олжабай батыр деген атпен танымал) Олжабай өзенінің жағалауына жақын жерде жерленген (Қуаныш өзенімен бірге Сілеті өзенінің сол саласы болып табылатын Ақмырза өзенін құрайды). Өте ерекше $N51^{\circ}18'53,07''$ $E72^{\circ}47'06,60''$ ескерткіш қабірдің жанында 2017 жылы орнатылды. Ал бұдан бұрын (2004 жылы) Благодатное ауылы Олжабай батыр деп аталды.

 М36 трассасынан Аршалы, Ақсуат және Еркіншілік арқылы Олжабай батыр ауылына бір жарым километр жетпей жетуге болады (барлығы 98 километр). **Ерейментау қаласынан** асфальт жолмен Еркіншілік

ауылына дейін және одан әрі грейдермен Олжабай батыр ауылына дейін бір жарым километрге жетпейтін жол (барлығы 58 километрге жуық).

Олжабай батыр (1709-1783) Арғын тайпасының Сүйіндік-Айдабол руынан шыққан. Ол жақсы білім алды (Түркістандағы медресені бітірді), араб және қалмақ тілдерінде сөйледі. Абылай ханның белсенді жақтаушыларының бірі бола отырып, жоңғарлармен болған соғыстар кезінде (әсіресе Баянауыл таулары маңындағы әскери қақтығыс кезінде Олжабай даңқын шығарған) қазақ жасақтарының басшыларының бірі болған. Олжабай тек жауынгер ғана емес, сонымен бірге дипломат болды (оның Екатерина II мен Қалдан Серенмен хат алмасуы сақталған). Айтпақшы, Олжабай батыр – Баянауыл тауларындағы асу мен көлдердің атауы құрметіне аталған атақты Жасыбай батырдың ағасы. Жасыбай өзіне сеніп тапсырылған асуды қорғап, қаза тапты, содан кейін Олжабай жиенінің өлімі үшін жоңғарлардан аяусыз кек алған.

Олжабай батырдың зираты мен ескерткіші

Ақжар бор жәртастары

АҚЖАР БОР ЖАРТАСТАРЫ ("БЕЛЫЙ ЯР")

Бор дәуірінің жыныстарында (шөгінділерінде) пайда болған жарқабақтар бор жартастар деп аталған: миллиондаған жылдар бұрын, теңіз суы осы жерлерде тасып тұрған кезде, бұл жыныстар теңіз шөгінділерінен пайда болған. Кейінірек теңіз құрлыққа айналған кезде эрозия бұл шөгінділерде ұсақ шоқылы рельефті "ойып тастады". Соның нәтижесінде пайда болған сұлулықты "Белоярка" ауылының маңынан көруге болады **N50°58'39,15" E72°57'26,50"**

Дәл осы жерден жақын маңдағы "Белоярка" ауылының тұрғындары жеркепелерін ағарту үшін балшық алған (ол 1896 немесе 1905 жылы құрылған: екі нұсқасы бар) және де ауыл өз атауын осы бор жартастарынан алғаны сөзсіз.

 M36 тас жолынан Белоярка ауылына Тургеневка мен Константиновка арқылы жетуге болады (шамамен 60 километр).

Бор жартастары ауылдың солтүстік-шығыс жағында (шет жағынан 700-800 метр) орналасқан.

НОВОГЕОРГИЕВКА ШІРКЕУІ

Новогеоргиевка ауылын 1864 жылы Самара губерниясынан және Ресей империясының оңтүстік шетінен келімсектер құрған (басқа нұсқа бойынша – 1890 жылы). XX ғасырдың басында ауыл өркендеді: мұнда фельдшерлік пункт жұмыс істеді, ұстахана, диірмен, шіркеу-приход мектебі, пошта бөлімшесі, телеграф және аурухана болды.

Қызыл кірпіштен салынған шіркеу **N50°59'30,74" E72°37'30,48"**, қирандылары әлі күнге дейін ландшафтпен безендірілген, патша үкіметі бөлген ақшаға Құдай-ана жорамалының құрметіне салынған. Шіркеу 1902 жылы (басқа мәліметтер бойынша – 1905 жылы) дәріптелді. Төңкерістен кейін оның ғимаратында астық қоймасы орналасты.

Ақжар бор жартастары

Новогеоргиевка шіркеуі

Соғыстан кейінгі жылдары ауыл өзінің маңыздылығын жоғалта бастады, оның халқы азая бастады, ал 60-шы жылдары ол өзіндік елді мекеннен Константиновский совхозының бөлімшесіне айналды (қазіргі Константиновка ауылы). Ауыл тұрған Тентек-Қарасу өзенінің кеуіп кеткендігі де әсер етті. Біраз уақыттан кейін оны соңғы тұрғындары да тастап кетті.

Новогеоргиевка тұрғындары ұрпақтарының энтузиастары

шіркеу қирандыларының алдына жаңа шейіттер мен қазақстандық тәубе етушілердің құрметіне ғибадат кіресін орнатты. Шіркеуді қалпына келтіру жоспарлары бар.

М36 трассасынан Тургеневка арқылы Константиновкаға дейін (шамамен 35 километр), одан әрі Константиновкадан сол-түстікке қарай дала жолдарымен тағы 20 километр.

"Авалон" тарихи-географиялық қоғамы мен "Авалон" қоғамдық қоры (Қарағанды қаласы, Бұқар-Жырау даңғылы, 51/4, 214 кеңсе; тел. +7 7212 996263; avalon@guide.kz, www.guide.kz): биологическое разнообразие сохранять, экологическое и рекреационное туризмное развитие аясындағы жобаларды жүзеге асыру, картографиялық өнімдер мен туристік жол көрсеткіштерді басып шығару.

"Avalon travel guides" "Авалон" тарихи-географиялық қоғамы" қоғамдық бірлестігінің тіркелген тауар таңбасы болып табылады.
Рұқсатпен қолданылды.

Мәтіндер:

Виталий Шуптар мен Евгений Монжосов (1, 2 мен 6 тараулар),
Виталий Шуптар (3, 4, 5 мен 7 тараулар)

Фото:

Виталий Шуптар

© "Авалон" қоғамдық қоры, 2020

